

Wie niet kopen wil, moet maar stelen

Johannes L. Bouma

Economen en juristen hebben uiteenlopende visies op de wereld. Neem bijvoorbeeld de kijk op het financiële vermogen van een onderneming. Juristen zien dit vooral in het licht van de polariteit van eigen versus vreemd vermogen, waarbij de nadruk ligt op het criterium 'mijn of dijn' en op het al dan niet voorwaardelijke karakter van de aangegane plichten en rechten. Het denken wordt beheerst door het zoeken naar billijkheid en formaliteit. Economen daarentegen zijn in hun denken minder 'rechtvaardig' en minder 'formeel'. Zij vragen zich met betrekking tot het ondernemingsvermogen niet zozeer af of het bestuur 'eigenlijk' wel of niet verplicht (en/of gerechtigd) is bepaalde betalingen aan vermogensverschaffers te doen, als wel of het nuttig en opportuun is verplichtingen na te komen. Het denken wordt beheerst door de polariteit van voor- en nadeel. Deze benadering die meer ruimte laat voor het feitelijk optreden van opportunisme, behoeft niet per se strijdig te zijn met de juridische. Allerlei vormen van opportunisme zijn maatschappelijk – na gemor en tandengeknars – geaccepteerd en zelfs door de wetgever gecanoniseerd. Te denken valt aan de (mogelijke) beperking van de aansprakelijkheid van bestuurders en aandeelhouders voor de verplichtingen van hun vennootschap of (coöperatieve) vereniging. Buitensporige vormen van opportunisme die hierdoor kunnen binnensluipen, tracht men te ontmoedigen met de zogenoemde anti-misbruikwetgeving. (Het opwachten van de boosdoener in een stille straat zou wel eens effectiever kunnen zijn, maar dat mag juridisch niet.)

Ons maatschappelijk bestel drijft in aanzienlijke mate op de ordenende werking van het eigendomsrecht. Dit recht is juridisch tamelijk

nauwkeurig omschreven als het recht om over een (lichamelijke) zaak te beschikken, dat wil zeggen: de bevoegdheid om met betrekking tot de zaak zowel feitelijke als ook rechtshandelingen te verrichten. Ruimer dan het juridische begrip van de eigendom is het in de economie ontwikkelde begrip van de 'property rights'. 'Property rights' worden gedefinieerd als: intermenselijke gedragsrelaties die voortvloeien uit het bestaan van goederen (inclusief diensten) en die betrekking hebben op het gebruik hiervan, terwijl deze relaties worden bekrachtigd en gewaarborgd door wet en gewoonte. Het gaat dus niet om relaties tussen mensen en dingen, maar om gedragsrelaties tussen mensen onderling. Er bestaan verschillende soorten van 'property rights'. Naast het eigendomsrecht kan men onder meer denken aan het recht van huur of het recht van overpad, maar ook aan de zogenoemde elementaire mensenrechten, zoals het recht van vrije meningsuiting en het recht van vereniging en vergadering. Het maatschappelijk verkeer bestaat in het uitwisselen en uitoefenen van 'property rights'. Vele 'property rights' zijn vatbaar voor verhandeling. Eén van de voorwaarden voor verhandelbaarheid van 'property rights' is dat het mogelijk moet zijn dat de eigenaar anderen moet kunnen uitsluiten van het gebruik van het desbetreffende recht. Immers niemand is bereid te betalen voor een recht dat hij zich (elders) kosteloos kan toeëigenen (bijvoorbeeld omdat effectieve uitsluiting van non-betalers ontbreekt, zoals bij zwartrijden met het openbaar vervoer). De effectieve handhaving van de 'property rights' en de openbare bescherming van de rechten van talloze goedwillende burgers krijgen dikwijls min-

Prof. Dr. J. L. Bouma, geboren in 1934, hoogleraar Bedrijfseconomie aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

der politieke en ombudsachtige aandacht dan de 'bezorgheid' voor de handhaving van de rechten van degenen wier gemeenschapszin op voorhand minder overtuigend vaststaat. In dit verband zou een interessante vraag voor een volgend referendum kunnen zijn:

'Gedurende maximaal hoeveel dagen per jaar mag de politie (te goeder trouw) U onschuldig in arrest houden op verdenking van enig misdrijf (terwijl achteraf blijkt dat de verdenking berust op een misverstand bij de justitiële organen), indien met het effectievere aanhoudingsbeleid kan worden bereikt dat er voortaan geen werkelijk-schuldigen nog ongestraft vrij rondlopen?'

In situaties waarin de overheid het opgeeft publieke of private 'property rights' afdoende te beschermen, constateert men de neiging de betrokken goederen tot publieke goederen te verklaren. Zo is via de introductie van de ov-jaarkaart voor studerenden het informele recht op zwartrijden ten behoeve van deze groepering omgezet in een formeel recht op doelloos reizen. Vervolgens stelt men blijmoedig vast dat het percentage klandestiene reizigers op het totaal is afgenomen.

Een verwant probleem dat nog om een oplossing schreeuwt, is de plaag van de fietsendiefstal. Ook ter zake van het privébezit van een rijwiel blijken de overheid en de samenleving niet langer in staat te zijn de 'property rights' te waarborgen. Er zijn bovendien grenzen aan de mogelijkheden tot zelfverdediging ter zake. Zelf heb ik daarvoor een ketting en slot waarvan de gezamenlijke aanschaffingswaarde aanzienlijk hoger is dan de actuele waarde van de fiets. Het (laten) inslaan van de postcode in het frame is niet meer dan een ritueel gebaar ter opwekking van valse hoop (te vergelijken met de regendans).

Toen een van mijn kinderen vele jaren geleden te voet thuis kwam met de mededeling dat hij zijn fiets kwijt was, heb ik hem – om te beginnen – onzorgvuldigheid verweten en hem voorgehouden dat hij anderen niet in verzoeking (bekoring) mocht brengen door zijn fiets uitdagend te stal-

len. Vervolgens heb ik een vervangende fiets gekocht en ons verlies genomen. Nadat fietsendieven voor de tweede keer ten koste van mijn economisch afhankelijksten toesloegen, klonk mijn vermaning aanzienlijk minder overtuigend en was mijn neiging om een volgende fiets te kopen aanzienlijk bekoeld. De gelatenheid heeft bij mij plaats gemaakt voor inventiviteit en innoverend denken. Aangezien de overlevingskans van het individu wordt bepaald door zijn vermogen zich aan de veranderingen in het sociale systeem aan te passen, ben ik – door schade en schande beleerd – tot de volgende 'ontwerp-leefregel' voor de particuliere fietseigenaar gekomen:

lid 1: Iedere burger, groot en klein, heeft de plicht ten minste éénmaal in de twaalf jaren ten behoeve van zichzelf en anderen één goed functionerende fiets in het openbaar verkeer te brengen, waarbij deze fiets niet rechtstreeks uit diefstal mag zijn verkregen. Deze plicht gaat in op het moment dat de betrokkene voor het eerst aan het fietsverkeer gaat deelnemen. Ouders, opvoeders en voogden zijn gehouden ten behoeve van hun kinderen en pupillen de onderhavige verplichtingen na te komen.

lid 2: Ieder die aan de bepaling van lid 1 op loyale wijze heeft voldaan heeft het recht om telken male als hij met een fiets van huis is gegaan, met een goed functionerende fiets thuis te komen. De wijze waarop deze fiets is verkregen, doet voor de wet niet langer ter zake.

Ik ben mij bewust dat lid 1 moeilijk afdwingbaar zal zijn, maar dit gold ook voor de aankoop van het tram- of buskaartje. Door de oprichting van een Stichting PAR (Periodieke Aanschaffing van Rijwielen) kan, naar analogie van de heffing voor de OV-jaarkaart voor studerenden en de incasso van luister- en kijkelden, worden voorzien in de periodieke inning van de fietsenbijdrage. Anders gezegd: Wij erkennen dat een fiets een publiek goed is geworden, en wij handelen dienovereenkomstig. (Deze erkenning biedt aan de politici vervolgens weer allerlei nieuwe mogelijkheden tot inkomensherverdeling. Enzovoort.)